

TIPOLOGIA OPȚIUNILOR ÎN SELECTAREA LIMBII (LIMBILOR) PENTRU FORMULAREA POLITICILOR LINGVISTICE

Gheorghe MOLDOVANU

Academia de Studii Economice din Moldova

Ce travail s'inscrit dans le cadre des recherches qui rendent compte de l'interaction entre l'activité épilinguistique, les pratiques langagières et les politiques linguistiques. Il a pour objectif de décrire la typologie des choix linguistiques des pays indépendants en vue de formuler les politiques linguistiques des états respectifs. L'article tentera de répondre à la question du rapport entre le choix de la *langue officielle (nationale)* et celui de la *langue de communication interethnique* à travers une analyse des options linguistiques de différents états à travers le monde. Cette réflexion nous amènera à une remise en cause de la vision des autorités moldaves de la promotion du plurilinguisme et nous permettra d'expliquer en partie les axes privilégiés par la politique et la planification linguistique, en République de Moldova notamment.

Selectarea limbii oficiale (naționale) și, eventual, a limbii de comunicare interetnică este o problemă de importanță capitală pentru prosperarea națiunii. Pe cât de simplă pare la prima vedere această alegere, pe atât de complicată și dificilă este în realitate, întrucât ea implică, de cele mai multe ori, o alegere printre limbile autohtone în contact. Idiomurile în contact, după cum se știe, au avantajul de a fi parte constitutivă a patrimoniului comun și a istoriei comune a națiunii. Pe de altă parte, limbile exogene au avantajul de a facilita accesul la lumea externă. De aceea, alegerea ideală a limbii (limbilor) naționale reprezintă opțiunea care are un impact minimal asupra dezmembrării structurii sociale, fără a izola în același timp statul de lumea externă.

Printre criteriile de selectare a limbii (limbilor) pentru formularea politicii lingvistice, se numără neutralitatea politică a limbii, majoritatea numerică a locutorilor, prestigiul, tradiția literară și gradul de rudenie cu alte limbi din arealul lingvistic dat [4, p.185-186], ponderea valorică a criteriilor în chestiune fiind diferită. Spre exemplu, dacă un stat se confruntă cu problema alegerii limbii naționale care urmează a fi modernizată, selectarea unei limbi exogene constituie, în această situație, o alternativă fezabilă. Aceasta, pentru că modernizarea unei limbi necesită o perioadă de timp îndelungată, antrenând resurse financiare și umane considerabile.

Pe de altă parte, alegerea unei limbi exogene de largă circulație din categoria limbilor coloniale sau imperiale, deși bine cunoscute de elita politică și facilitând comunicarea cu lumea externă, este o alegere nereușită, întrucât ea va trezi nemulțumirea elitei intelectuale și a maselor populare în măsura în care limba dată se asociază cu oprimarea și nu poate contribui la consolidarea unității naționale. Cât privește alegerea printre limbile autohtone în contact, aceasta se bazează pe criteriul majorității numerice a vorbitorilor unei limbi din spațiul dat.

Experiența statelor independente arată că alegerea limbii (limbilor) pentru formularea politicilor lingvistice se efectuează în funcție de anumite caracteristici. Conform observațiilor lui J.Fishman [6, p.192], opțiunile diferitelor state la acest capitol se efectuează în funcție de prezența sau absența a șase caracteristici și pot fi clasificate în trei categorii distincte, după cum urmează: A, B și D. Fiecare dintre categoriile menționate se caracterizează printr-un anumit tip de configurație a celor șase caracteristici. Astfel, categoria A include alegerea efectuată de națiunile *amodale*, categoria B cuprinde alegerile națiunilor *unimodale*, iar categoria D înglobează alegerile efectuate de națiunile *multimodale* (vezi tab.).

După cum reiese din tabel, alegerea limbii de către națiunile *amodale* (categoria A) este determinată de voința de integrare politică a unui spațiu complex din punct de vedere lingvistic, în care există mai degrabă tradiții orale decât scrise. Astfel, după obținerea independenței naționale, numeroase state în curs de dezvoltare din Africa au ales, în calitate de limbă națională și oficială, o limbă de largă circulație. În același timp, în statele din categoria A, s-au întreprins măsuri concrete de planificare lingvistică în vederea standardizării limbilor locale astfel, încât cetățenii să poată citi și scrie în limba lor maternă.

Drept exemplu pot servi Camerunul de Vest (partea engleză) și Camerunul de Est (partea franceză), unde, la sfârșitul anilor 70, a fost adoptat de către lingviști un alfabet general pentru toate limbile indigene din acest spațiu (circa 250-300 de limbi). Cu toate acestea, predarea limbilor naționale se află până în prezent în stare embrionară, întrucât Guvernul nu prevede măsuri concrete de dezvoltare a bi- și plurilingvismului societal pe baza valorificării limbilor locale [8].

Tabel

Tipologia opțiunilor în alegerea limbii (limbilor) pentru formularea politicilor lingvistice de către diferite națiuni (tabel adaptat și completat de autor *apud* Fishman)

	Caracteristici	Categoria A (națiuni amodale)	Categoria B (națiuni unimodale)	Categoria C (națiuni oligomodale)	Categoria D (națiuni multimodale)
1	Prezența/absența unei tradiții literare concepute de populație ca patrimoniu cultural	Nu	Da	Da	Multe
2	Motivul selectării limbii naționale (oficiale)	Integrare politică	Identitate națională	Identitate civică	Compromis
3	Motivul utilizării limbii de comunicare inter-etică (<i>lingua franca</i>)	Simbol național	Pentru perioada de tranziție	Limba oficială = limba de comunicare interetică	Factor de unificare
4	Ațiuni concrete de planificare lingvistică	Standardizarea limbii	Diglosia	Securizarea și modernizarea limbii oficiale, protejarea limbilor minoritare	Modernizarea limbii
5	Este bi- și multilingvismul un obiectiv de atins?	Nu	Da, dar în context situațional	Da, dar în context situațional	Da
6	Este bi- și multiculturalismul un obiectiv de atins?	Nu	Da, dar în context situațional	Da, dar în context situațional	Da

Din categoria B (națiuni *unimodale*) fac parte statele în care există o limbă locală cu o tradiție literară, alături de care se utilizează o limbă de circulație internațională, de regulă, limba colonială. Elita intelectuală din aceste state tinde spre utilizarea limbii de circulație internațională, pe când limba indigenă, având o tradiție literară, servește drept simbol al identității naționale. Drept exemplu de națiune *unimodală* servește Tanzania care a declarat limba swahili drept limbă națională și limbă oficială, alături de limba engleză. Spre deosebire de Camerun, în Tanzania, swahili a devenit simbolul identității naționale. Grație măsurilor de politică lingvistică, această limbă indigenă a fost introdusă ca limbă de instruire în învățământul primar, se utilizează pe scară largă în mijloacele de informare în masă, este limba de lucru a Parlamentului, a administrației și, din punct de vedere funcțional, poate înlocui limba engleză [3, p.246-249].

În categoria D sunt incluse națiunile *multimodale* care au numeroase limbi cu tradiții literare. În aceste condiții, pentru a alege una din aceste limbi în calitate de limbă națională, este nevoie de un compromis. Cu toate acestea, oricare ar fi limba aleasă, pentru a putea funcționa în contextul național, ea urmează să fie modernizată prin intermediul unui șir de măsuri de planificare lingvistică. În statele *multimodale*, populația este încurajată să cunoască două limbi: limba națională și limba maternă. Prin urmare, în aceste state, unul din obiectivele politicii lingvistice este promovarea bilingvismului regional și a multiculturalismului.

În calitate de exemplu de națiune *multimodală* poate servi India, unde există numeroase limbi indigene* având o tradiție literară, printre care una are statut de limbă națională (hindi), iar 22 au statut de limbi regionale. După cum afirmă B.Krishnamurti, „Almost all languages are equipped with necessary structures optimal to handle any domain of human communication” [5, p.15). În această ordine de idei, este important să amintim că diversitatea lingvistică a Indiei nu este pur și simplu rezultatul unor procese accidentale, dar constituie o moștenire istorică, fiind parte componentă a procesului de edificare a națiunii [7, p.1-2].

Pentru a înscrie situația sociolingvistică din Republica Moldova în tabelul de mai sus, propunem ca acesta să fie modificat prin adăugarea unei patra categorii de națiuni care ar putea fi numite *oligomodale* (categoria C). Statele *oligomodale* întrunesc majoritatea caracteristicilor proprii națiunilor *unimodale*, precum prezența unei

* Conform datelor recensământului din 2001, numărul limbilor materne din India este de circa 1.652, dintre care 23 (inclusiv hindi și engleza) sunt recunoscute de Constituție ca limbi oficiale, principala limbă oficială fiind hindi. Pentru mai multe detalii a se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Official_languages_of_India și http://en.wikipedia.org/wiki/Languages_of_India

tradiții literare concepute de populație ca patrimoniu cultural, perceperea limbii populației băștinașe ca simbol al identității naționale etc. (a se vedea tab.), deși alături de limba națiunii titulare, se utilizează, în virtutea unor circumstanțe politice fortuite de natură recentă, un număr relativ restrâns de limbi vorbite de minoritățile etnice.

Națiunile *oligomodale* se situează între națiunile *unimodale* și cele *multimodale*. În statele *oligomodale*, în care proporțiile vorbitorilor limbilor minoritare sunt relativ neînsemnate, bi- și/sau multilingvismul la nivel național nu reprezintă un obiectiv al politicii și planificării lingvistice, bilingvismul fiind acceptat doar la nivel regional.

Astfel, în Republica Moldova:

(1) limba română are o tradiție literară care datează de câteva secole și este concepută de populația majoritară ca un element esențial al patrimoniului cultural; (2) limba română este simbolul identității naționale pentru trei pătrimi din populație; (3) limba română din Republica Moldova dispune de o structură lingvistică adecvată și de un vocabular optimal pentru a servi drept limbă de comunicare interetnică în toate domeniile activității umane pe întreg teritoriul republicii. De altfel, statutul de limbă oficială presupune implicit îndeplinirea acestei funcții; (4) acțiunile concrete de planificare lingvistică în perioada de tranziție urmează a fi orientate spre evoluția treptată a situației de diglosie moștenită în unilingvism național cu elemente de bilingvism situațional; (5, 6) întrucât bilingvismul și multiculturalismul național nu constituie un obiectiv în sine pentru statele *oligomodale*, politica și planificarea lingvistică a Republicii Moldova în perioada următoare ar trebui să fie axată pe crearea condițiilor favorabile pentru funcționarea unilingvismului național cu elemente de bilingvism situațional (român-rus, român-găgăuz, român-ucrainean), în care limba română și limba minorităților naționale să beneficieze de statute legale relativ echitabile astfel, încât nici una din limbile în contact să nu fie obiectul degradării, iar indivizii să poată utiliza ambele limbi în mod liber și creativ.

Așadar, în statele *amodale* este promovată limba vehiculară (limba de comunicare interetnică) ca limbă dominantă. În statele *unimodale* accentul se pune pe diglosia limbă națională/limbă de comunicare interetnică, deși bilingvismul în context situațional este tolerat. În statele *oligomodale* predomină limba locală a națiunii titulare, care îndeplinește în același timp și funcția de limbă de comunicare interetnică, cu toate că, la fel ca și în cadrul națiunilor *unimodale*, bilingvismul regional este acceptat. Cât privește națiunile *multimodale*, acestea se caracterizează prin utilizarea mai multor limbi indigene ca limbi dominante, dintre care una este și limba oficială.

Cunoașterea particularităților acestor categorii de contexte sociolingvistice este de mare importanță și de un real folos pentru factorii de decizie în formularea și argumentarea recomandărilor pentru o politică lingvistică adecvată și echilibrată. În cazul nostru, înțelegerea corectă și interpretarea fără ambiguitate a contextului sociolingvistic concret din statele analizate permite să realizăm că: (1) limba swahili are toate șansele să devină limbă națională în Tanzania, (2) India reprezintă o piață lingvistică concurențială care impune modernizarea limbilor în contact, (3) în Camerun nu există actualmente nici o limbă indigenă care ar putea servi drept simbol al identității naționale și (4) promovarea limbii ruse în calitate de limbă de comunicare interetnică în Republica Moldova este inutilă și inefficientă.

Efectiv, alegerea limbii de comunicare interetnică nu se face în mod arbitrar. Întrucât limba în chestiune este prezumată să satisfacă nevoile concrete ale societății în domeniul comunicării, alegerea ei se efectuează conform unor criterii. Practica internațională demonstrează că alegerea limbii vehiculare are loc în funcție de doi factori esențiali: evoluția naturală a limbii în spațiul dat și trierea sau selectarea minuțioasă a unei limbi în baza unor criterii bine stabilite, precum statutul limbii, gradul de acceptabilitate, atitudinile populației, capacitatea de exprimare a conceptelor științifice și tehnice moderne [1, p.25; 2]. În cazul Republicii Moldova, atât limba română, cât și limba rusă, corespund acestor criterii, numai că limba română este limba populației băștinașe majoritare, iar limba rusă este limba de oprimare care continuă să fie vorbită de o minoritate imperială.

Atribuirea statutului legal de limbă de comunicare interetnică limbii ruse este o decizie politică de impunere a limbii coloniale și nu corespunde nevoilor societății în materie de comunicare. *De facto*, Republica Moldova se caracterizează printr-un grad înalt de omogenitate lingvistică, iar diversitatea lingvistică a națiunilor *multimodale* nu poate fi comparată sub nici o formă cu situația lingvistică din Republica Moldova, unde minoritatea de etnie rusă (5,9%)* s-a pomenit izolată de partea majoritară a națiunii ruse în urma unui proces accidental de dezmembrare a Imperiului Sovietic survenit foarte recent.

* Conform datelor ultimului recensământ al populației Republicii Moldova din octombrie 2004, 75,2% din numărul total al populației vorbesc în limba moldovenească/română (Recensământul populației 2004: Caracteristici demografice, naționale, lingvistice, culturale. Culegere statistică. - Chișinău: Biroul Național de Statistică, 2006, vol. I, p.35).

Referințe:

1. Adegbija E. Language attitudes in Sub - Saharan Africa: A Sociolinguistic Overview. - Clevedon: Multilingual Matters, 1994. - 130 p.
2. Ager D. Motivation in Language Planning and Language Policy. Multilingual Series 119. - Clevedon: Multilingual Matters, 2001. - 210 p.
3. Blommaert J. Language Policy and National Identity // T.Ricento (ed.). An Introduction to Language Policy: Theory and Practice. - London: Blackwell Publishing, 2005.
4. Kale J. Language Planning and the Language Education in Papua New Guinea // R.Jr. Baldauf and A.Luke (eds). Language Planning and Education in Australia and the South Pacific. - Clevedon: Multilingual Matters, 1990.
5. Krishnamurti Bh. The Rregional Language vis-à-vis English as the Medium of Instruction in Higher Education: The Indian Dilemma // D.P. Pattanayak (ed.). Multilingualism in India. - New Delhi: Orient Longman, 2007.
6. Fishman J. National Languages and Languages of Wider Communication // Language in Sociocultural Change. Essays by Joshua A. Fishman selected by A.S. Dil. - Stanford: Stanford University Press, 1972.
7. Mahapatra B. A Demographic Appraisal of Multilingualism in India // Pattanayak D. Op.cit.
8. Tabi-Manga J. Les politiques linguistiques du Cameroun. - Paris: Editions Karthala, 2000.

Prezentat la 08.10.2007